

num in se, sed velut remedium corruptioni morum præparatum : *Le divorce en lui-même ne peut pas être un bien; c'est le remède d'un mal*, aiebat Treilhard in oratione publica pro lege circa divortium coram legislatoribus huius, *Discours..., t. I. p. 216*, et tamen ingentia inde orta sunt mala. Contra immoralem hanc legem undique clamatum est, donec die 8 maii anni 1816 abolita fuerit. In illam fortiter jam insurrexerant anno 1803 plurimi oratores, inter quos Carion Nisas, in tribunatu; adversus illam antea scriperat D. Nougarède et postea scripsit D. de Bonald; omnes eam exhibuerunt ut societati valde noxiā. Pluries ab his annis postremo elapsis ejus renovatio fuit postulata et in conventu Legatorum populi admissa, sed ab alio conventu (*la chambre des Pairs*) semper fuit rejecta. Ergo 2°, etc.; aliunde, etc. Ergo, etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1°. Per quam causam nascuntur contractus, per eam et solvuntur; ergo matrimonium, sicut aliæ conventiones, per mutuum consensum solvi potest.

R. Nego conseq. et paritatem. Ratio disparitatis est quod alii contractus perpetuitatem non exigant, sicut matrimonium nihil enim obstat quominus venditio locatio, etc., dissolvantur; contra vero multæ rationes postulant matrimonium esse constans et perpetuum. Ergo, etc.

Obj. 2°. Ab omni contractu sub conditione initio resilire licet, quando conditiones appositæ non implentur: at quicunque matrimonium ineunt, nonnullas semper subauditunt, conditiones, nempe fidelitatem, dilectionem, indolem congruentem, etc. Ergo saltem ubi conditiones illæ non implentur, a matrimonio per divortium resilire licet.

R. 4°. Nego majorem, propter generalitatem ejus. Aliando enim conditiones appositæ aut subauditæ reputantur tantum accessoriæ, id est, partes impellunt ad contractum, sed illarum consensum substantialiter non afficiunt: atqui in eo casu a contractu resilire non licet, quia conditiones non implentur. Ergo, etc.

R. 2°. Nego min. Hypothesis enim gravibus incommodis obnoxia admitti non potest: atqui talis est hypothesis hic nobis objecta; ea enim semel admissa, cuncta matrimonia essent conditionata, societas conjugalis concutetur, familiae turbarentur, et animi ubique forent anxiæ. Praeterea, qui matrimonium ineunt, personam præsentem assumunt in conjugem cum spe secundi eventus, non quidem sine ullo metu infelicitis exitus, sed sine condicione a qua pendeat consensus. Ergo, etc. Absolute tamen non repugnat dari matrimonium, cuius validitas a conditione pendeat, at de eo tractare hic longius esset: id exprimimus quod fit ordinarie, de cæteris in tractatu de Matrimonio dicetur.

Inst. 1°. Non raro accedit conjugatos dicere quod talem personam in conjugem accipere noluissent, si eam perfecte novissent: ergo in eo casu matrimonium condicione tantum fuit initum.

R. Nego conseq. Aliud est enim dicere: Nolui nisi sub hac conditione; est aliud: Noluissem, si hoc vel illud novissem. In priori casu voluntas sub conditione est suspensa; in posteriori vero adest voluntatis mutatio: porro in objectione nobis proposita exprimitur tantum mutatio voluntatis. Qui, v. g., talem uxorem absolute duxit, eam postea melius cognoscens vel onera matrimonii aegrius ferens, dicit quod matrimonio jungi noluisse, si haec tam perfecte novisset: sed inde non sequitur illum non consensisse, bene vero ipsum pœnitere consensisse. Verum multos pœnitit aliquid fecisse; v. g., vendidisse, emisse, lusisse, se inebriasse; affirmant se id facere noluisse, si consecaria hujus actionis novissent. Attamen inde concludi non licet eos non consensisse. Ergo a pari, etc.

Inst. 2°. Sæpe contingit adeo protervum, corruptum et moribus asperum esse conjugem, ut quaelibet societas cum illo sit impossibilis: ergo saltem in eo casu ad divortium recurrere licet.

R. Dist. conseq. Ad divortium improprie dictum, *conc.*; ad divortium proprie dictum, *nego conseq.* Divortium

improprie dictum est separatio corporis, habitationis et etiam bonorum, remanente vinculo conjugii. Omnes fatentur hanc separationem esse licitam in casu modo exposito et in casu infidelitatis seu adulterii. Durum est quidem remedium istud; nam inde oriuntur scandala, familiarum dissensiones, jurgia, odia, mala educatio, prolis, etc. Sed malum ex altera parte est extremum. Porro in malo extremo ad remedia extraordinaria recursum est. Ergo, etc.

Sed negamus quod in praedictis casibus ad divortium proprie dictum recurrere liceat. Nam 1º ideo matrimonia sunt infelicia, quia in eis contrahendis plus valet libido quam ratio, plus terrestris affectio quam virtutis respectio; præcipitanter et incaute contractus tanti momenti initur. Quid ergo fieret, si ob incommoda postea deprehensa ab eo recedere liceret? 2º Ad bonum societatis magni interest ut conjuges mutuis obsequiis se invicem præveniant, defectus alter alterius patienter ferant, et multa sibi condonare velint: atqui matrimonii indissolubilitas ad hæc vehementer excitat, dum spes divortii a dissensiones, jurgia, adulteria, etc., evidenter provocaret. Qui enim flamma extranea semel arderet, paratam semper haberet viam matrimonium sibi onerosum disrumpendi, scilicet, vituperationes, contumelias, verbula, adulterium, etc. 3º Si vel in uno casu matrimonii dissolubilitas admittatur, mox similes aut quasi similes casus occurrent, et cuncta advenient mala que ex divortio oriri solent. 4º Matrimonium ex natura sua est perpetuum, ut ostendimus: ergo dissolvi non debet ob quædam incommoda per accidens contingentia. Ergo, etc.

Inst. 3º. In casibus supra dictis præcipiuus finis matrimonii, scilicet, procreatio prolis, obtineri non potest: ergo interest societatis et naturæ congruit ut prius vinculum solvatur et aliud creari possit.

R. Nego conseq. Nam bonum generale societatis spectandum est: at bonum generale societatis non exigit ut proles quacumque via nascatur, bene vero ut

recte informetur, sive ut vinculum matrimonii honoretur, sit firmum ac stabile. Ergo, etc.

Inst. 4º. Natura vetat ne conjux innocens ad perpetuam castitatem damnetur. Ergo, etc.

R. Nego ant. Privata enim incommoda patienter toleranda sunt ut bonum generale obtineatur. Aliunde, quo sunt personæ utriusque sexus quæ ob varias circumstan-
tias sibi non imputabiles nubere nequeunt! Sunt inno-
centes et tamen onus perpetuæ castitatis ferre tenentur.
Cur ergo magis repugnaret personas conjugatas, ob cir-
cumstantias prorsus involuntarias, ad servandam perpe-
tuam castitatem obligari? Ergo, etc.

Onus autem perpetuæ castitatis aliis gravius est et aliis minus grave, sed nemini vere est intolerabile;
unusquisque enim prudenter in se vigilans, occasionses
caute fugiens, sobrie vivens et ad Deum supplex recur-
rens, sufficientes semper habebit vires ut se contineat.
Hoc sola ratio dictat, et frequens confirmat experientia.

SCHOLIUM.

Libenter tamen confitemur necessariam esse revela-
tionis auctoritatem ut matrimonii indissolubilitas serve-
tur in praxi. Cupiditates enim adversus illam pugnantes
mox prævalerint, nisi gravissimis sedarentur motivis et
quadam vi externa cohíberentur; quod exemplo pluri-
marum gentium comprobari potest.

Apud Iudeos diu matrimonium fuit perpetuum et
indissoluble; postea Deus ipse *ad duritiam cordis*, Matth., xix, 8, concessit facultatem dandi libellum re-
pudii, Deut., xxiv, 1. Apud Romanos per quinque aut
sex priora sæcula divortium fuit prorsus inauditum,
Rollin, t. I, p. 32, et t. IV, p. 178. Fertur Carvilius
uxorem suam primum repudiasse, circa annum 231 ante
Christum. Deinde mox ille obtinuit, et eo frequentior
evasit, quo magis corrupti erant mores. Sic pariter di-
vortium frequens est in Anglia et multa generat mala:
longe frequentius fuit apud nos tempore quo admissum
est. Hinc iterum concludere licet divortium bonis mori-

bus esse noxiū ac proinde jure naturali prohibitū. Sapientissime igitur Christus illud absolute proscripsit.

PUNCTUM QUARTUM. — De matrimonii impedimentis.

Notandum est aliud esse contrahere illicite, et aliud invalide. Contractus est *illicitus*, quando in eo aliqua reperitur inordinatio, substantiam ejus non afficiens; v. g., si quis vendat rem alteri promissam. *Invalidus* vero est contractus, quando in eo reperitur difformitas vel qualitas perseverans et substantiam ejus afficiens; v. g., si res aliena vendatur.

Hinc qui inconsultis parentibus nuberet, peccaret quidem, et tamen valide contraheret. Qui e contra alterius uxorem non repudiatam duceret, non solum peccaret, sed in valide contraheret, ob vinculum existens.

Item si quis cum matre, avia aut proavia, cum filia vel cum alia e suis descendantibus jungeretur, tale matrimonium esset jure naturali nullum: naturalis enim difformitas hujus generis conjunctionem semper afficit, ordo invertitur, vincula familiarium turbantur, honor et reverentia erga ascendentēs tolluntur, etc. Unde apud omnes gentes incestuosa illa conjunctiones semper habita sunt ut infames et jure naturali prohibitæ.

Quod de consanguinitate in linea recta dicitur, pariter de affinitate in eadem linea dicendum esse videtur; natura enim horret a cunjunctione cum matre aut filia uxorū suæ, et vice versa: ita judicaverunt omnes populi, ut multis constat monumentis apud Grotium, l. 2, c. 5, n. 13, et apud alios relatis.

In linea collateralī, matrimonium non prohibetur inter affines etiam in primo gradu. Ita omnes. Hinc idem homo, sola lege naturali spectata, duas sorores successively ducere potest, vel plures fratres eamdem mulierem successive habere possunt. Sic olim apud Judæos, mortuo viro sine semine, ipsius frater viduam ejus ducere tenebatur, ut suscitaret semen fratri suo: sic apud nos, legitima dispensatione obtenta, hujusmodi matrimonia sunt valida et licita. Prohibitio in Codice civili, art. 164,

facta, nullam admittetbat dispensationem. Verum lex diei 16 aprilis 1832 facultatem super hoc impedimento dispensandi tribuit regi.

Inter consanguineos autem, in linea collateralī, matrimonium jure naturali non prohibetur, excepto primo gradu: communiter quippe docetur matrimonium inter fratres et sorores aliquam repugnantiam naturalem involvere; sic apprehendisse videntur omnes moraliter populi, cum illud semper damnaverint, dum e contra in cunctis aliis gradibus illud licite fieri posse judicaverint.

PUNCTUM QUINTUM. — De officiis conjugatorum.

Maritus tenetur, 1º uxorem suam alere, vestire, aliaque ipsi, juxta conditionem ejus, necessaria subministrare, etiamsi nihil ab ea accepisset in dotem. Conjugati enim sunt una et eadem familia intime sociata, cuius vir est caput: ipsius est igitur sustentationi uxorū invigilare, eamque ipsi per sollicitudines suas, curas, laborem, etc., procurare. 2º Tenetur eam diligere, et velut dominam, non vero ut servam, in domo sua habere, ac proinde convenientem administrationem ei relinquere; recta ratio enim offendit si mulieres in servitutem reducantur, ut in Oriente: hinc benigne eam tractare, amanter cum illa loqui, negotia ad communitatem pertinentia ei patefacere, consilia ab ea petere debet. 3º Bona uxorū sicut bona propria prudenter gerat. 4º Ab eis actibus et negotiis quæ illam contrastarent caueat, a longis itineribus, a professione incongrua vel minus honesta abstineat, etc.

Uxor tenetur virum totis præcordiis diligere, amabilem ei se præbere, studiose ei placere, in laboribus et ærumnis eum sublevare, ipsum ut superiorem revereri, prompte et hilari animo ei subjici in his omnibus quæ non mala sunt, a superfluis expensis abstinere, gubernationi domus invigilare, eum sequi et domicilium cum illo mutare, nisi forte ad extremos fines terræ abire vellet, vel in extraneas regiones, aut vagabundam vitam ducere eligeret. Tunc enim mulier cum tanto incom-

modo virum comitari non teneretur, quia hæc promisso non censetur.

SECTIO SECUNDA.

De societate paterna.

Pluribus officiis obstrictos esse parentes erga filios, et filios erga parentes clamat ratio.

PUNCTUM PRIMUM. — De officiis parentum erga filios.

1º Sola procreatione auctoritatem acquirunt parentes in liberos; ita sensus omnium manifeste dictat, et Scriptura plurimis in locis venerationem ac obedientiam erga parentes commendat atque præcipit. Cum autem Apostolus doceat, Eph., III, 43, omnem paternitatem a Deo venire, sequitur parentum auctoritatem ab ipso quoque oriri. Attamen sola mater proprie auctoritatem habet in liberos extra matrimonium natos, quia pater ordinarie est ignotus, vel incertus, vel familiæ extraneus. Ideo talis procreatio filiorum sola ratione judicatur esse contra ordinem, ut ostendimus.

In liberos autem intra matrimonium genitos pater præcipuum habet auctoritatem, quia caput est mulieris, filiorum et totius familiæ, cuius recte gubernationi et congruæ sustentationi vigilanter incumbere debet. Mortuo autem patre, mater fit caput familiæ et plenam habet auctoritatem in filios.

2º Filios diligere debent parentes, sicut semetipsos, summa cura eos enutrire, induere, dirigere et sub omni respectu, juxta conditionem suam, informare tenentur.

Natura duce, matres proprio lacte alere debent eos qui recens nati sunt. Universæ bestiarum species progeniem suam sic enutriunt ac fovent: nonne Auctor naturæ voluit etiam ut in specie humana matres prolem suam per seipsas alerent? Alias, cur lac diversis statibus prolis tam perfecte accommodatum eis dedisset?

Aliunde, saepè matres prolem lactare nolentes, diversa morborum genera ex abundantia lactis contrahunt. Proles, lac sibi proportionatum apud nutricem extraneam

non inveniens, frequenter deperit, male nutritur, imperfecte constituitur, languescit, et per totam vitam infirmæ vel debilis est valetudinis.

Insuper, primos tenerorum artuum motus, primosque aspectus, risus ac cordis affectus, matri tam naturaliter debitos, extraneæ mulieri tribuit, eam vocat matrēm, ei adhaeret, et difficile postea similes affectionis sensus propriæ matri exhibit. Porro hæc ostendunt naturam suadere, imo et præcipere, ut matres prolem suam sive legitimam, sive illegitimam, proprio lacte nutrient, nisi, ob graves rationes, nunc apud nos sæpe occurrentes, munus istud aliis committere debeant. A fortiori nec eam abjicere, nec in publicis xenodochiis educateandam tradere debent, nisi tam gravibus impellantur motivis ut aliter agere nequeant. In eo easu, sumptus a xenodochio faciendo refundere tenentur, si possint.

3º Curare debent parentes ut liberi vera religionis ac morum principia etiam in teneris annis edoceantur, et ab omni contagio vitiorum removeantur. Caveant insuper ne eos per turpia verba, malas actiones et prava consilia ad perversas consuetudines induendas conductant.

4º Studiose current eos scientiis imbuendos vel arte aliqua informandos, juxta conditionem suam; deinde procurent ut, adolescentes facti, honestam ac congruam professionem exerceant. Caute admodum in eos vigilant, eos magistris prudentibus, doctis, piis et integris committant; scandala sollicite ab eis avertant, timeant ne defectus eorum non videant, vel indulgentius corrigant. Viis ad persuadendum aptis primo benigne utantur; deinde sciunt adhibere, si opus sit, increpationes, correptiones, etiam verbera, carcerem, aliasque hujusmodi poenas, nunquam vero mortem nec mutilationem.

5º Consiliis eos prudenter dirigant in eligendo statu vita; v. g., conveniens matrimonium eis procurando. Omnes æqualiter diligent et uni plus quam aliis nihil tribuant, nisi gravissimæ rationes id suadere videantur.

Cum autem liberi, e domo paterna penitus egressi,

novam familiam constituant vel in aliam familiam transant, tunc parentes proprie dictam auctoritatem in eos amplius non habent. Ita judicant omnes.

PUNCTUM SECUNDUM. — De officiis liberorum erga parentes.

Jure naturali tenentur filii parentes honorare, amare, eis obedire ac succurrere.

1º *Eos tenentur honorare.* Legitimos enim superiores nostros honorare debemus : atqui parentes sunt primi et præcipui superiores nostri ; ergo præcipue eos debemus honorare, tum privatim coram ipsis solis, tum, data occasione, coram aliis hominibus, tum verbis, tum actionibus et tota agendi ratione nostra.

2º *Eos amare debent.* Lex divina in cordibus impressa et naturalis sensus docent quippe eos esse diligendos qui priores dilexerunt nos, qui multa beneficia nobis contulerunt, qui continua curis et exquisitis sollicitudinibus nos prosecuti sunt : atqui tales sunt parentes erga liberos suos. Quam ergo ingrati forent liberi si eos sincere et tota cordis affectione non diligerent !

3º *Eis præcientibus obedire tenentur.* Certum est enim parentes legitimam habere auctoritatem in filios in domo paterna adhuc extantes, eos regere ac gubernare teneri : atqui hæc supponunt in filiis strictam obligationem parendi. Attamen si parentes, auctoritate sua abutentes, aliquid mali præciperen, tunc obhidentiam, cum reverentia debita, denegare tenerentur filii; nam prius obtemperandum est Deo omne malum prohibenti.

Item si pater et mater contradictoria simul juberent, cæteris paribus, obediendum esset patri, quia excellenter est ipsius auctoritas. Denique filii obedire non tenentur parentibus irrationabilia evidenter mandatibus vel prohibentibus; v. g., ad statum vitæ perpetuum contra vocationem eos inducentibus, vel ab illo sine ullo rationabili fundamento avertere conantibus.

4º *Eis in necessitate vel in indigentia constitutis, quantum moraliter possunt, succurrere debent, sive in familia paterna adhuc extantibus, sive ab illa jam separatis*

sint. Quid enim justius, quid ordinationi divinæ, rationi et propensioni nobis ingenitæ conformius, quam beneficia pro beneficiis rependere, præsertim ubi de tantis benefactoribus agitur ? Aliunde, tam arte parentibus nostris devincimur, ut eos quasi nosmetipsos habere debeamus : sic omnes populi jugiter arbitrati sunt. Ergo, etc.

Hinc patet quam absurde et intolerabiliter dixerit Rousseau, *Contrat social*, l. 1, c. 2, parentes et filios solo utilitatis vinculo naturaliter esse devinctos, ita ut, juxta singularem hunc paradoxorum inventorem, liberi nihil parentibus debeat, quando sibi sufficere possunt, nec quibusvis officiis amplius teneantur parentes erga liberos.

Dices : Plurimi parentes nullam habuerunt curam liberorum, eos juniores abjecerunt, contumelias afficerunt, immaniter verberaverunt, ab incunabulis mala docuerunt, in turpia et in profundum corruptionis prorumpere fecerunt : atqui hujusmodi parentes nec honore, nec amore, nec ullo gratitudinis sensu digni sunt : ergo saltem in eo casu liberi nihil parentibus debent.

R. Nego min. Quamvis enim prædicti parentes nequissimi sint, et coram Deo scelestissimi, nihilominus sunt causa existentiae liberorum : ergo arctissimis vinculis cum illis juncti sunt liberi. Unde vitia eorum nec diligere, nec imitari quidem debent, sed eos precibus, consiliis aliisque mediis possilibus adjuvare, et in necessitatibus constitutos quantum possunt sublevare tenentur. Id recta ratio præscribit, et ita omnes sentiunt. Ergo, etc.

SECTIO TERTIA.

De societate herili.

Cum homines nunquam fuerint perfecte æquales, ut supra diximus, pag. 567, qui præcelluerunt alios in servos sibi adjunixerunt. Hinc nata est societas quæ dicitur herilis, a nomine præcellentis seu familiæ domini, qui latine vocatur herus.

Duplicis generis distinguntur servi : alii, scilicet, mercede ad tempus determinatum vel ad totam vitam conducti, et dicuntur *famuli*, gallice, *valets*, *serviteurs*, *domestiques*; et alii in omnimodam servitutem redacti, et vocantur proprie *servi* vel *mancipia*, gallice, *esclaves*. De his et illis paucis verbis dicendum est.

PUNCTUM PRIMUM. — De famulis.

Qui famulos mercede conduceunt, tenentur nihil ab eis exigere praeter id quod fuit conventum, vel quod ab aliis famulis ejusdem conditionis ordinarie exigitur. Eos benigne tractare, consiliis adjuvare, bona exempla eis praebere, tempus pro actibus religionis sufficiens concedere, mercedem promissam tempore statuto solvere, curare ut officia sua impleant, moribus vel doctrina corruptos domo expellere, etc.

Famuli, ex parte sua, in familiam extraneam assumpti, præstare debent hero suo honorem, reverentiam, obedientiam et justitiam. Bona ejus sicut propria procurare, servare, gerere, quidquid culpa sua deperierit vel furto ablatum fuerit, resarcire tenentur. Item si otiantes tempus inutiliter terant, aut convenienti modo labori non incumbant, etc., damnum reparare debent.

In miserrimis temporibus nostri innumeri homines conqueruntur difficultimum esse nunc probos, fideles et optimos invenire famulos ac famulas; aperte dicunt fere omnes esse depravatos, impudicos, pigros, mendaces, injustos, etc. Sed, heu ! quot heri pessima irreligionis, improbitatis et omnis generis corruptionis exempla famulis suis præbuerunt et etiam nunc præbent ! Dignos operum suorum fructus colligunt : utquid ergo sic conqueruntur !

Quod de famulis et heris dicitur, pari ratione dicendum est, servata proportione, de operariis ad breve tempus; v. g., ad mensem, hebdomadam vel diem conductis; item de iis qui opera sua pro tota vita locant,

PUNCTUM SECUNDUM. — De servis proprie dictis seu mancipiis.

Patet ex superius dictis mancipia eos vocari qui, nullam retinentes libertatem, sub dominio heri sui absolute sunt positi, ita ut vendi vel commutari possint sicut pecus. Quæritur an hujusmodi status, olim adeo communis, ut omnes norunt, et etiam nunc apud plures gentes extans, sit in se licitus ?

Notandum hic non agi de ammissione *liberi arbitrii* unicuique homini proprii et ab illo inseparabilis, nisi per causam aliquam ratio turbetur. Agitur tantum de ammissione libertatis relative ad laborem et ad fructus ex eo provenientes.

PROPOSITIO.

Status servitutis, in se spectatus, absolute est licitus.

Prob. In tantum malus esset status servitutis, in quantum repugnaret hominem libertate sua in perpetuum privari : atqui non repugnat hominem in perpetuum libertate sua privari. Etenim, 1º homo libertati suæ renuntiare potest, et sic primam servitutem incœpisse graves æstimant auctores : qui sibi providere non poterant, aliis in perpetuum servitum se tradiderunt ut certam sustentationem ab eis acciperent, sive in eorum familiam ac dominium transierunt. 2º Qui in bello justo capiuntur, perpetuo retineri possunt ut vinceti : ergo non repugnat eos retineri ut servos, et in perpetuum servitum mancipari. 3º Qui propter aliquid scelus mortem meruerunt, ad servitutem certo damnari possunt. Condicio servorum evidenter melior est in se quam conditio eorum qui ad mortem, a fortiori eorum qui ad perpetuas damnantur triremes.

Alius est fons servitutis, scilicet *nativitas*. Nec ista servitus habenda est ut mala in se : est enim quædam extensio servitutis existentis. Si parentes ex propria conventione, ex delicto vel ex jure belli servituti legitime subjiciuntur, filii eorum eamdem sequentur condicionem. Domini matrimonium servorum suorum prohibere

possent : si illud permittant ea conditione ut dominium in operas liberorum habituri sint , nec parentibus nec liberis injuriam faciunt : non parentibus , siquidem in eorum commodum matrimonium permittunt ; non liberis, quia ipsis melius est sic esse quam non existere, supposito quod servitus justa sic ac moderata ut esse debet. Si quis autem jus habeat ad alterius operas, non dubium est quin jus illud vendere possit. Ita Grotius, l. 2, c. 5, n° 27; Puffendorf, *Devoirs de l'homme et du citoyen*, c. 3, 4 et suiv. ; Barbeyrac in hunc locum , etc.

Status servitutis semper fuit in usu, non solum apud populos barbaros, sed apud Judæos et excultissimas gentes apud Ægyptios, Græcos, Romanos, etc. Sola religio christiana conditionem servorum allevavit, eorum libertatem preparavit, paulatim adduxit, et tandem eam variis in temporibus plene restitui obtinuit.

In Gallia, status servitutis, pluries jam mitigatus , in initio decimi quarti sœculi a Ludovico X penitus fuit extinctus conditione tamen onerosa. In cæteris Europæ plagiis, si quedam forte excipiuntur Russiae partes, similiiter extinctus et omnino prohibitus est ille status.

Circa medium decimi sexti sœculi, Las Casas, primum Christophori Columb in America comes, deinde in Hispania redux, factus est sacerdos et parochus : postea reddit Americam, saluti Indorum totus incubuit, et infelicissimæ conditioni eorum tenerrime compatiens, totis viribus per quinquaginta annos quæsiit eos ab injusta oppressione liberare, aut saltem oppressores eorum mitiores et humaniores reddere. Ut laudabilem hunc finem efficacius obtineret, consilium dedit colonis alios potius accersendi servos ; v. g., Nigros ex Africa. Hoc revera contigit, postquam maxima pars Indorum per atrocissimas sævitias fuit exterminata. Hinc nata est consuetudo emendi servos in Africa et eos in varias colonias, præsertim Americæ, deportandi; quæ consuetudo dicta est commercium Nigrorum, et usque ad tempora nostra perseveravit. Nunc autem ab omnibus guberniis Europæ strictissime prohibetur.

Romani pontifices sæpe hoc, velut inhumanum et odiosum, reprobaverunt commercium, ut videre est in sexto volumine Institutionum nostrarum theologicarum.

Servi autem dominis suis obedire, sortem suam patienter tolerare et officia sibi imposta fideliter exsequi debent, quoadusque libertas ipsis concedatur. Meminrint præsentem vitam esse momentaneam, futuram vero æternam.

De ea gravi questione iterum et fusius dicimus in tractatu de *Jure et Justitia*.

§ II. De societate politica.

Hæc societas sic dicitur a verbo græco πόλις, urbs, quia integras complectitur urbes, et auctoritas hujus societatis in urbibus exerceri solet. Definiri potest : Multitudo hominum sub eodem regimine publico coadunatorum ut perfecte sibi sufficient. Unus vel plures supremam auctoritatem habent, cæteri vero sunt subdit.

Nobis inquirendum est, 1º quænam sit origo hujus societatis ; 2º quæ ejus divisio ; 3º quibus titulis supra auctoritas acquiratur ; 4º quinam sint ejus characteres ; 5º quæ ejus attributa ; 6º quæ ejusdem officia erga subditos ; 7º quæ officia subditorum erga supremam auctoritatem. Septem igitur præsentis paragraphi erunt sectiones.

SECTIO PRIMA.

De origine societatis politicæ.

Certum est Adam habuisse auctoritatem in totam familiam suam, cuius erat pater et rector. Filii ejus eamdem habuerunt auctoritatem in familias suas respectivas, et ita de cæteris dici potest. « Verum, inquit Suarez, de Legibus, ex vi solius creationis et originis naturalis solum colligi potest habuisse Adamum potestatem œconomicam, non politicam, habuit enim potestatem in uxorem, et postea paternam potestatem in filios, quandiu emancipati non fuerunt; potuit etiam decursu temporis habere famulos et completam familiam, et eam plenam potestatem, quæ œconomica appellatur. Postquam autem cœperunt familie multiplicari, et

« separari singuli homines, qui erant capita singularium familiarum, habebant eamdem potestatem circa suam familiam. Potestas autem politica non coepit donec plures familie in unam communitatem perfectam congregari cœperunt. Unde sicut illa communitas non coepit per creationem Adæ nec per solam voluntatem ejus, sed omnium qui in illa convenerunt; ita non possumus cum fundamento dicere Adamum ex natura rei habuisse primatum politicum in illa communitate: ex nullis enim principiis naturalibus id colligi potest, quia ex vi solius juris nature non est debitum progenitori ut etiam sit rex suæ posteritatis.) (L. III, cap. 2, n. 3).

Sie ergo primæ efformatae sunt politicæ societates: familiæ **independentes**, videntes ad multa sibi non sufficere, et præsertim ut sese adversus perversos homines defenserent, mutua conventione coadunatæ sunt, vel potentiori familiæ se junxerunt, ut unicam efformarent societatem perfectam. Hinc prodierunt urbes, principatus, regna, **imperia**.

Quod in antiquioribus historiæ monumentis legitur, præsertim in Genesi, hanc doctrinam, rationi valde consentaneam, confirmat: tot enim sunt regna et reges quot urbes et oppida. Sic in cap. XIV Genesis, quatuor reges adversus quinque pugnant; Abraham, cum 318 vernaculis, Chodorlahomor et tres reges qui cum eo erant expugnat.

Multitudines sic congregatae paulatim creverunt, tum multiplicatione naturali, tum novis aggregationibus, tum aliis viis; v. g., jure belli aut feedere pacis: inde majora facta sunt regna vel imperia.

Præfatae multitudines spectatæ quoad originem, dicuntur *nationes*; quoad territorium occupatum, vocantur *populi*; quoad complexionem eorum quæ societatem politicam constituant, appellantur *principatus, regna, imperia, res publicæ, gallice, États*.

Præcipue investigatur ex quo fonte vel principio supra omnia potestas in populos. Circa speculativam

hanc quæstionem vehementissime diu aestuaverunt multorum animi.

Suarez, citans S. Thomam aliosque multos sanæ doctrine auctores, contendit, absque ulla hæsitatione, hanc potestatem, vi solius juris naturæ, esse in hominum communitate; nam omnes nascuntur liberi, et nullus habet jurisdictionem politicam in alium, sicut nec dominium. Quando igitur simul coadunantur in unam societatem politicam, unusquisque expresse vel tacite de jure suo naturali cedit, ut generalis sit potestas quæ totam communitatem regat. Communis haec potestas ex natura rei existit, ita ut non sit in hominum potestate sic coadunari et talem impediare auctoritatem; v. g., velle in societatem perfectam coadunari et tamen nulli subjici auctoritati.

In omni ergo societate civili, seu politica, necessario existit jus imperandi et obligatio parendi, alioquin ipsa societas radicitus subverteretur. Unde autem repetenda est haec imperandi auctoritas et parendi obligatio, quæ sunt duo correlativa inseparabilia? an ex hominibus, an ex Deo?

PROPOSITIO.

Suprema auctoritas gubernandi populum a solo Deo tanquam a primario fonte repetenda est.

Prob. 1º Scriptura sacra. Prov., VIII, 15: *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt.* Rom., XII, 1: *Non est potestas nisi a Deo; quæ autem sunt, a Deo ordinatae sunt.* Hæc verba sunt generalia, et nullam admittunt exceptionem. Alia similia citari possent. Constat fuit doctrina Patrum ac doctorum catholicorum reges et ab eis delegatos aliquo sensu esse Dei ministros: *Dei enim minister est tibi in bonum.* Si autem malum feceris, time: *non enim sine causa gladium portat.* Dei enim minister est, vindicta in iram ei qui malum agit. Rom., XIII, 4. Ergo, etc.

Prob. 2º ratione. 1º Enim societas politica intelligi non potest sine auctoritate imperandi et obligatione paren-

di : ergo ex ipsa natura hujus societatis, ac proinde ex ipso divino Auctore naturæ, tanquam a fonte primario, fluit potestas regendi populum, non vero a voluntate populi derivatur : homines suo consensu efficere possunt ut subjectum aliquod sit hujus potestatis capax; Deus autem, cuius solius est jura et obligationes constituere, ipsam tribuit potestatem. Sic puella libere matrimonium contrahit; sed, matrimonio supposito, efficere non potest ut jure divino non debeat esse subjecta marito. 2º Suprema auctoritas gubernandi societatem completam habere debet potestatem puniendi malefactores usque ad mortem, et vindicandi injurias singulorum : at talis potestas non venit nisi a Deo, qui solus est dominus vitæ et vindictam sibi reservavit : *Mihi vindicta, et ego retribuam.* Rom., XII, 19. Ergo, etc.

Dices 1º. In prima rerum origine familiæ erant independentes; sese coadunantes, hanc vel illam regiminis formam eligere potuerunt : ergo revera auctoritatem in se tribuerunt.

R. Nego conseq. Homines qui contractum libere secum ineunt, eo inito, strictæ obligationis vinculo erga se invicem obstringuntur : vinculum autem istud a contrahentibus non oritur, sed a Deo, qui legem naturalem sanciens, justas conventiones observari jubet. Sic plures familiæ, sub aliquo regimine per nonnullas conventiones se constituentes, determinaverunt quidem modum quo regerentur; sed Deus solus, cuiuslibet ordinis auctor ac conservator, dat gubernantibus auctoritatem imperandi, et obedientiam prescribit subditis. Ergo, etc.

Hinc innumeræ esse possunt guberniorum constitutiones, et nihilominus verum est omnem auctoritatem a solo Deo venire.

Dices 2º. Constitutiones suas mutare possunt populi : at eas mutare non possent, si auctoritas suprema a solo Deo veniret. Ergo, etc.

R. Nego min. Quamvis enim Deus jubeat observari contractus juste initos, eos tamen per novas conventiones mutare licet, et tunc novis conventionibus standum

est ; ita pariter fieri potest ut constitutiones populorum legitime mutentur, licet suprema auctoritas a solo Deo veniat ; modus enim existendi est humanus, auctoritas autem ipsa est divina. Sic Romani pontifices et episcopi catholici divinam habent auctoritatem, et tamen modus eos constituendi est humanus. Ergo, etc.

Ex dictis plura inferenda sunt consecaria magni momenti. 1º Sequitur neque principes, ex una parte, neque populos, ex altera parte, fundamentales constitutiones mutare posse : sicut enim, in ordinariis conventionibus humanis, partes contrahentes conditionibus stipulatis bona fide stare debent, ita et in actibus inter principes et populos statutis.

2º Sequitur a fortiori populos non habere jus adversus principes rebellandi eosque pro nutu deponendi. Tale enim principium ad exitiales necessario deducetur effectus, praesertim cum integri populi non soleant adversus principes insurgere, sed quidam viri turbulenti, rerum novarum amatores, audaces, in alios dominantes, eos seducentes aut violentia trahentes, etc.

3º Sequitur rejiciendum esse dogma supremæ auctoritatis populi (*de la Souveraineté du peuple*) a Protestantibus exegitatum, apud Anglos et alios populos admisum et temporibus nostris tam frequenter predicatum.

Versus finem XVII saeculi, minister Jurieu publicis scriptis demonstrare conatus erat insurrectiones Calvinistarum adversus regem et gubernium gallicum legitimas fuisse et sanctas. *Lettres 46, 47 et 48.* « *Le peuple, inquit, epist. 48, n'a pas besoin d'avoir raison pour valider ses actes.* » Vide Bossuet, 5^e avert., n. 31 et suiv.

Idem systema Rousseau, longius adhuc procedens ac Jurieu, exposuit et propugnavit in opere perobscuro cui titulus *Contrat social*.

Supponit homines, natura liberos et independentes, in eo statu absolutæ libertatis, pro arbitrio suo remanere potuisse ; eos vero libere omnino convenisse de societate formanda, ut viribus et auxiliis omnium uniuscujusque jus et persona defenderetur. Addit non aliam